

УДК 349.42

ЮРИДИЧНА ПРИРОДА ВИКОРИСТАННЯ ЛІСОВИХ РЕСУРСІВ У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ УКРАЇНИ

Сюйва І.С., здобувач

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Стаття присвячена правовим питанням природокористування у сільському господарстві. На основі вивчення чинного законодавства та юридичної літератури визначено юридичну природу використання лісових ресурсів у сільському господарстві шляхом аналізу особливостей правового регулювання в цій сфері.

Ключові слова: *правове регулювання, лісові ресурси, природокористування, сільське господарство, сільськогосподарські товаровиробники.*

Стаття посвящена правовим вопросам природопользования в сельском хозяйстве. На основе изучения действующего законодательства и юридической литературы определена юридическая природа использования лесных ресурсов в сельском хозяйстве путем анализа особенностей правового регулирования в этой сфере.

Ключевые слова: *правовое регулирование, лесные ресурсы, природопользование, сельское хозяйство, сельскохозяйственные товаропроизводители.*

Syuyva I.S. LEGAL ASPECTS OF FOREST RESOURCES IN AGRICULTURE UKRAINE

The article is devoted to legal issues of nature in agriculture. On the basis of current legislation and legal literature defined the legal nature of forest resources in agriculture by analyzing the peculiarities of legal regulation in this area.

Key words: *regulation, forest resources, natural resources, agriculture, agricultural producers.*

Постановка проблеми. Актуальність дослідження правового регулювання використання лісових ресурсів у сільському господарстві зумовлена низкою чинників як теоретичного, так і практичного характеру.

На сьогодні проблеми стабільного продовольчого забезпечення населення, подолання бідності та голоду належать до одних з найгостріших проблем людства, які мають планетарний характер.

Перед сільським господарством в 21 столітті стоять численні завдання, серед яких виробництво більшої кількості продовольства та кормів, оскільки кількість населення зростає, а число сільської робочої сили зменшується; виробництво сировини для потенційно більшого ринку біоенергії; застосування більш ефективних і стійких методів виробництва і пристосовування до зміни клімату та ін. [8].

При цьому вклад сільського господарства в скорочення голоду полягає не лише у виробництві продовольства там, де потреби стоять особливо гостро, але й в забезпеченні зайнятості, отриманні доходів і підтримці засобів для існування в сільських районах.

Вищезазначене свідчить про те, що підхід до вирішення продовольчої безпеки має бути ширшим і виходити за межі суто сільського господарства. Сільськогосподарське виробництво нерозривно пов'язано із використанням природних ресурсів, особливе місце серед яких займають лісові ресурси. Адже «ліс – це не тільки сировина для промисловості, але й запорука процвітання сільського господарства» [3, с. 6].

Так, на думку експертів Департаменту ООН з економічних і соціальних питань, в багатьох країнах ліси можуть бути джерелом харчування в періоди, коли населення відчуває нестачу продовольства. За оцінкою ООН, від лісо-

вих ресурсів залежить добробут майже 1,6 мільярда людей [12].

Особливої актуальності правові питання використання лісових ресурсів у сільському господарстві набувають в умовах проведення реформ. Адже, як зазначає В.І. Семчик, сьогодні українська лісова галузь перебуває у стані чергового реформування. Починаючи з 1919 року, це вже двадцять четверта спроба винайти ефективну модель управління нею, а отже, і правового забезпечення функціонування галузі [3, с. 4]. А розпочаті в 90-х роках минулого століття аграрна та земельна реформи і нині не мають логічного завершення.

Стан дослідження. Правові питання використання, відтворення та охорони лісів досліджувались в роботах таких вчених, як Андрейцев В.І., Балюк Г.І., Гетьман А.П., Ермоленко В.М., Кіндюк Б.В., Костицький В.В., Краснова М.В., Мунтян В.Л., Непийвода В.П., Носік В.В., Позняк Е.В., Шершун С.М. та ін. Однак незважаючи на інтенсивність та широкий спектр досліджень, присвячених різним аспектам цієї проблематики, правові питання використання лісових ресурсів у сільському господарстві залишаються дискусійними та недослідженими. Як правило, ці питання висвітлюються лише в підручниках з аграрного та екологічного права в контексті правового регулювання побічних лісокористувань.

Виклад основного матеріалу. Використання лісових ресурсів у сільському господарстві є складовою частиною використання природних ресурсів у сільському господарстві. Відповідно, йому притаманні всі загальні особливості останнього. Разом з тим використання лісових ресурсів у сільському господарстві має ряд особливостей, зумовлених правовим режимом лісових ресурсів, значущістю лісів в економіці країни та суспільному житті.

Правові засади використання лісових ресурсів у сільському господарстві закріплені нормами аграрного, екологічного, зокрема природоресурсного, адміністративного та інших галузей права. Умовно їх можна поділити на загальні та спеціальні, що віддзеркалює особливості співвідношення єдності і диференціації правового регулювання суспільних відносин у сфері використання лісових природних ресурсів у сільському господарстві України. До загальних належать норми Конституції України, міжнародних актів, які регулюють відносини щодо використання природних ресурсів, в тому числі сільськогосподарського використання природних ресурсів, Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» та ін. До спеціальних – аграрно-правові, земельно-правові та еколого-правові норми, які визначають особливості використання лісових ресурсів у сільському господарстві. Зазначені норми входять до складу комплексного міжгалузевого правового інституту сільськогосподарського використання природних ресурсів.

Виходячи із визначення сільськогосподарського використання природних ресурсів [1, с. 546], сільськогосподарське використання лісових ресурсів слід розглядати як складний міжгалузевий правовий інститут, який являє собою сукупність як аграрно-правових норм, так і норм природоресурсного, цивільного, адміністративного та інших галузей права, що регулюють суспільні відносини у сфері використання лісових ресурсів під час діяльності, пов'язаної з виробництвом, переробкою та реалізацією сільськогосподарської продукції.

Досліджуючи особливості використання лісових ресурсів у сільському господарстві, варто зазначити, що мова йде як про сільськогосподарське виробництво, в якому в якості основних предмету і засобів виробництва виступають природні ресурси, так і про інші види господарської діяльності в сільському господарстві (розвиток сільських територій, сільський зелений туризм тощо).

Варто враховувати те, що основним джерелом правового регулювання відносин у досліджуваній сфері є закони, а не підзаконні нормативно-правові акти. Оскільки, згідно зі ст. 92 Конституції України, виключно законами визначаються основи використання природних ресурсів, виключної (морської) економічної зони, континентального шельфу, освоєння космічного простору.

В Україні законодавчо закріплено особливий правовий режим природних ресурсів, зокрема лісових ресурсів. Конституція України визнає лісові ресурси поряд з іншими природними ресурсами об'єктами права власності Українського народу. Від імені Українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених цією Конституцією.

Досліджуючи теоретико-правові засади права власності на землю Українського народу, Носік В.В. обґрунтовано доводить, що в Конституції України закріплено нову юридичну модель регулювання земельних відносин,

основу якої складає дворівнева конструкція права власності на землю, що включає право власності Українського народу на землю як право вищого рівня, і суб'єктивне право власності на землю громадян, юридичних осіб, держави як похідне і залежне від права власності народу на землю (нижчий рівень). Суть такої Концепції полягає в тому, що земля як основне національне багатство, яке перебуває під особливою охороною держави, належить Українському народові на праві власності [7, с. 495]. Зазначене повною мірою стосується і права власності на ліси.

Тобто використання лісових ресурсів у сільському господарстві має базуватись на тому, що всі ліси на території України є надбанням народу України, однією з природних основ його економічного розвитку і соціального добробуту, а відтак необхідно додержуватись особливих правил користування лісовими ресурсами, раціонального їх використання та екологічно спрямованого захисту.

Використання лісових ресурсів у сільському господарстві, або лісокористування у сільському господарстві, є специфічним видом господарської діяльності, яка реалізується через особливі правовідносини. Специфіка цих правовідносин полягає в особливостях, які притаманні структурним елементам зазначених правовідносин, сфері використання лісових ресурсів, а також правовим формам використання лісових ресурсів тощо.

Лісові ресурси як об'єкти правовідносин, які виникають в сфері сільськогосподарського лісокористування, мають ряд особливостей. Ці особливості стосуються порядку надання лісових ресурсів у користування сільськогосподарським товаровиробникам, встановлення різного роду обмежень, щодо їх використання тощо.

Однією з таких особливостей є можливість використання одного і того ж лісового ресурсу одночасно в декількох цілях, з різною метою, в тому числі різними користувачами на основі декількох документів дозвільного характеру (ст. 68 Лісового кодексу України [4], далі – ЛК України).

На відміну від інших природних ресурсів, які використовуються у сільському господарстві, ліс є одним із видів природних комплексів, тобто мова йде про екосистему. Варто погодитися з Бондарем Л.О. [2, с. 245], який зазначає, що природноресурсове право знає правове регулювання використання різних природних комплексів: природно-заповідного фонду, водно-болотних угідь, рекреаційних і курортних зон тощо, але зазначені природні комплекси мають здебільшого природоохоронний характер, і їх правовий режим передбачає обмеження сільськогосподарської діяльності. Натомість лісове законодавство регулює сільськогосподарську діяльність у лісах.

Наразі в законодавстві України залишається невизначеним правовий режим колгоспних лісів, тобто лісів, які знаходились на землях, наданих колгоспам у безстрокове користування, які було передбачено Лісовим кодексом УРСР 1979 року [9].

Відносини в сфері використання лісових ресурсів у сільському господарстві характеризуються специфічним суб'єктним складом. Суб'єктів даних правовідносин – лісокористувачів – можна класифікувати на суб'єктів господарювання, які займаються товарним сільськогосподарським виробництвом, та суб'єктів, які займаються нетоварним сільськогосподарським виробництвом. В юридичній літературі товарне сільськогосподарське виробництво розглядається як врегульований нормами права вид господарської діяльності суб'єктів господарювання, наділених спеціальною правосуб'єктністю, у сфері суспільного виробництва, який спрямований на виробництво, переробку та реалізацію продукції, пов'язаної з біологічними процесами її вирощування, призначеної для споживання в сирому і переробленому вигляді та для використання на нехарчові цілі [5, с. 89].

До суб'єктів господарювання, які займаються товарним сільськогосподарським виробництвом, належать сільськогосподарські товаровиробники, спеціалізовані суб'єкти господарювання, які займаються мисливським господарством, та інші господарюючі суб'єкти. До другої групи належать особисті селянські господарства та інші фізичні особи, які можуть бути лісокористувачами.

На суб'єктів правовідносин у сфері використання лісових ресурсів у сільському господарстві покладаються права та обов'язки, специфіка яких залежить від господарсько-цільового призначення використання лісових ресурсів у сільському господарстві.

Відповідно до ст. 65 ЛК України використання лісових ресурсів може здійснюватися в порядку загального і спеціального використання. Використання лісових ресурсів у сільському господарстві в порядку загального природокористування, як правило, має місце у разі зайняття нетоварним сільськогосподарським виробництвом. Суть його полягає в тому, що громадяни мають право вільно перебувати в лісах державної та комунальної власності, а також за згодою власника в лісах приватної власності, безоплатно та без видачі спеціального дозволу збирати для власного споживання дикорослі трав'яні рослини, квіти, ягоди, горіхи, гриби тощо, крім випадків, передбачених цим Кодексом та іншими законодавчими актами України (ст. 66 ЛК України).

Згідно зі ст. 38 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 року № 1264-XII, законодавством України громадянам гарантується право загального використання природних ресурсів для задоволення життєво необхідних потреб (естетичних, оздоровчих, рекреаційних, матеріальних тощо) безоплатно, без закріплення цих ресурсів за окремими особами і надання відповідних дозволів, за винятком обмежень, передбачених законодавством України.

Загальний порядок спеціального використання природних ресурсів визначений ст. 38 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища». Відповідно до якої в порядку спеціального використання

природних ресурсів громадянам, підприємствам, установам і організаціям надаються у володіння, користування або оренду природні ресурси на підставі спеціальних дозволів, зареєстрованих у встановленому порядку, за плату для здійснення виробничої та іншої діяльності, а у випадках, передбачених законодавством України, на пільгових умовах. Особливостям спеціального використання лісових ресурсів присвячені статті 67-78 ЛК України, в яких визначено види спеціального використання лісових ресурсів, порядок виділення лісових ділянок, порядок видачі спеціального дозволу на використання лісових ресурсів, стягнення рентної плати тощо.

Лісові ресурси можуть використовуватись безпосередньо у сільськогосподарському виробництві для одержання сільськогосподарської продукції (як харчової, так і нехарчової) шляхом здійснення побічних лісових користувань. В цій частині зазначену правову форму використання лісових ресурсів у сільському господарстві варто розглядати як одну з форм інтеграції сільського та лісового господарства.

Використання корисних властивостей лісів для культурно-оздоровчих, рекреаційних та інших цілей (наприклад, сільський зелений туризм) є однією із форм диверсифікації сільських територій та аграрного виробництва.

Використання лісових ресурсів у сільському господарстві має поліфункціональний характер. Поряд із функцією забезпечення продовольчої безпеки держави ліси виконують важливі природоохоронні функції. Зокрема, мова йде про такі корисні властивості лісів, як здатність лісів зменшувати негативні наслідки природних явищ, захищати ґрунти від ерозії, запобігати забрудненню навколишнього природного середовища та очищати його, сприяти регулюванню стоку води та ін.

Указом Президента України від 23. Квітня 2011 року № 500/2011 «Про Міністерство аграрної політики та продовольства України» [10] Міністерство аграрної політики та продовольства України визначено головним органом у системі центральних органів виконавчої влади з питань формування та забезпечення реалізації: державної аграрної політики, політики у сфері сільського господарства та з питань продовольчої безпеки держави, а також державної політики в галузях лісового, рибного та мисливського господарства. Тобто безпосередньо на державному рівні відзначається тісний зв'язок і певна взаємоінтеграція сільського, лісового, рибного та мисливського господарств. Втім, не дивлячись на такі очевидні переваги такого об'єднання, як уніфікація нормативних положень, а, відповідно, і їх простіша реалізація, спрощення управління галуззю внаслідок відсутності перехресних і тотожних повноважень щодо управління галуззю в двох і більше органів, єдиний центр управління, і, як наслідок, відсутність конфлікту інституційних інтересів та інші, деякі науковці критикують подібний підхід, звертаючи увагу на необхідність врахування специфіки ведення лісового господарства і особливостей правового регулювання використання земель лісогосподарського

призначення. Так, на думку В.П. Непийводи, якщо основа комплексу повноважень щодо управління і розпорядження лісами перебуває в компетенції міністерства сільського господарства, питанням природоохоронного характеру при використанні лісів здебільшого відводиться другорядна роль, що, як наслідок, може призводити до погіршення стану збереження і відтворення лісових ресурсів в країні [6, с. 12].¹

Правове регулювання використання лісових природних ресурсів у сільськогосподарському виробництві характеризується особливостями юридичної відповідальності за правопорушення в даній сфері. Особливості такої відповідальності полягають у специфіці лісового фонду України, у змісті шкоди, завданої правопорушенням. Зазначена юридична відповідальність настає виключно відповідно до закону. При цьому варто враховувати, що всі складові природного середовища знаходяться між собою у взаємодії і взаємозв'язку, вони утворюють єдину екосистему, а в межах конкретних ділянок суші чи водоєм утворюють єдину спільність організмів, рослинності і т. п. – біоценоз. Заподіяння шкоди одній зі складових екосистеми відразу є відображається на стані інших. Змінена внаслідок спричиненої шкоди якість природного середовища в свою чергу негативно впливає на соціальне середовище: наноситься шкода здоров'ю людей, майну [11, с. 45]. Юридична відповідальність за екологічні правопорушення має складний характер, оскільки відбувається при взаємодії різних галузей права. За порушення законодавства України в сфері лісокористування може наступати дисциплінарна, адміністративна, цивільно-правова або кримінальна відповідальність.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити загальний висновок: юридична природа використання лісових ресурсів у сільському господарстві розкривається через особливості, зумовлені специфікою правовідносин, що виникають у цій сфері. Врахування зазначених особливостей у правотворчій та

правозастосовній діяльності сприятиме підвищенню ефективності правового регулювання використання лісових ресурсів у сільському господарстві.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аграрне право України : [підручник] / [В.М. Єрмоленко, О.В. Гафурова, М.В. Гребенюк та ін.] ; за заг. ред. В.М. Єрмоленка. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – 608 с.
2. Бондар Л.О. Правове регулювання використання природних ресурсів у сільському господарстві : [підручник] / Л.О. Бондар ; за ред. О.О. Погрібного. – К. : Істина, 2004. – С. 245.
3. Кіндюк Б.В. Історія українського лісового законодавства. Часи визвольних змагань та період НЕП 1917-1929 рр. : [монографія] / Б.В. Кіндюк. – О. : Фенікс, 2011. – 168 с.
4. Лісовий кодекс України : Закон України від 21 січня 1994 року № 3852-ХІІ в редакції Закону від 08 лютого 2006 року № 3404-ІV // Відомості Верховної Ради України – 2006. – № 21. – Ст.170.
5. Марченко С.І. Організаційно-правові питання товарного сільськогосподарського виробництва в Україні : [монографія] / С.І. Марченко. – К. : ВГЛ «Обрії», 2010. – 199 с.
6. Непийвода В.П. Правове регулювання суспільних відносин щодо лісів у контексті сталого розвитку : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право» / В.П. Непийвода; НАН України. Інститут держави і права ім. В.М.Корецького. – К., 2006. – 20 с.
7. Носік В.В. Право власності Українського народу : [монографія] / Носік В.В. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 544 с.
8. Обеспечение населения мира продовольствием в 2050 году [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.fao.org/fileadmin/templates/wsfs/Summit/WSFS_Issues_papers/Issues_papers_RU/WSFS_feeding_R_LR.pdf.
9. Про затвердження Лісового кодексу Української РСР : Закон УРСР від 13 грудня 1979 року № 5432-ІХ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T795432.html.
10. Про Міністерство аграрної політики та продовольства України : Указ Президента України від 23 квітня 2011 року № 500/211 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/13486.html>.
11. Степанов С.А. Особенности возмещения вреда, причиненного природной среде / С.А. Степанов // Журнал российского права. – 2002. – № 5. – С. 30–40.
12. Эксперты: лес может стать хорошим подспорьем сельскому хозяйству [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.unmultimedia.org/radio/russian/archives/191849/#.Vj-6RbfhCM8>.